

I. Fejezet

A személyiségi jogok. Fejlődési irányok

[...] A személyiség védelme tehát egyértelmű jogpolitikai cél. A polgári jogi eszköz is, immár „tökéletesítve”, rendelkezésre áll. Ugyanakkor a személyiségi jogok lényegéről és lehetőségeiről csak töredékes elképzelések vannak. Kérdéses, hogy a személyiségi jogokra vonatkozó közkeletű nézeteink alapul szolgálhatnak-e a védelem kibontakozásához. [...]

Könyvünk célja a személyiségi jogok tartalmi vizsgálata. Ez azzal jár, hogy a személyiségi jogokat az egész polgári jog fejlődésébe kell illeszteni, beleértve különösen magának a polgári jognak „politizálódását” is. [...]

A dolgozat azonban nem az „alkotmányjogi” és „polgári jogi” személyiségi jogok viszonyával kíván foglalkozni, hanem a „polgári jogi” személyiségi jogok saját, belső politikumát is kifejti annak vizsgálata során, hogy voltaképpen mi is a funkciója, és milyenek a perspektívái ezeknek a jogoknak. [...]

A szocialista jogtudománynak a személyiségi jogok területén mindeddig az volt a fő problémája, hogyan illeszthetők a személyiségi jogok a vagyoni viszonyokat szabályozó polgári jogba; és az volt a fő teljesítménye, hogy megalapozta a személyhez fűződő jogok függetlenségét a vagyoni jogoktól. Ezzel az eredménnyel egyet kell értenünk. Sőt azt állítjuk, hogy a *személyiségi jogok fejlődésének legfontosabb vonása a védelem függetlenedése a tulajdonosi pozíciótól*. A modern személyiségi jogok kialakulásuk idején, a múlt század végén

– néhány ősi injúria korszerűsítésén kívül – ténylegesen a gazdasági pozíció biztosítását szolgálták. [...]

A vagyoni viszonyokkal való összefüggés számos személyiségi jog esetében köztudott (pl. szellemi alkotásoknál, a névjognál az üzleti név). Általánosan elterjedt az a nézet is, hogy az illető vagyoni érdek jogi elismerése a régiebb, ennek a védelemnek a köre tágul ki a nem vagyoni összefüggésekig. ...]

A történelmi összefüggések *az általános személyiségi jog* példáján figyelhetők meg legjobban. Ennek közvetlen *gazdasági vonatkozásait* nem szokás említeni; sőt ezt a jogot sokszor teljesen elfedi a materiális értékekkel szembeállított „személyiség” ideológiája. Svájcban azonban, az általános személyiségi jog születésének helyén és idejében egyértelmű a közvetlenül gazdasági érdekű személyiségvédelem túlsúlya. A régi Obligationenrecht híres 55. §-a, amely 1881-ben a „személyi viszonyok” megsértése esetén pénzbeli elégtételre adott igényt, elsősorban a nem vagyoni kártérítés jogának egységesítését és kiterjesztését célozta – amint azt a Bundesgericht korabeli döntvénytárai tanúsítják. [...]

A BG éppen egy ilyen ügyben ismerte el *általában* „a személyiség megbecsüléséhez és érvényesüléséhez való jogot”. [...]

A személyiségi jogok védelmének elismerése *tartalmilag az állam beavatkozását jelenti a liberalizmus szabad gazdaságába*. [...]

Huber szerint a személyiség védelme „az egész szociális törvényhozás alapja”, de már a zürichi Ptk. előmunkálatai során, az 1850-es években is erre alapozták az általános munkásvédelmi (munkavédelmi) szabályt. Az általános személyiségi jog tehát keletkezése szándékában, ideológiájában és a gyakorlatban is: védőintézmény, amely gazdaságilag egyenlőtlen helyzetekben – a ai divatos kifejezéssel – a „gyengébbet” védi. *Politikai modellje ugyanaz, mint az objektív felelősség akkori elterjedésének, vagy általában a versenyjognak*. [...]

¹ A kiemeléseket készítette: Landi Balázs; az összefoglaló a PJ1 nappali- és levelező tagozatos főkéllégiumhoz készült kiegészítésként, és egyúttal háttéranyagként a B10 tételhez.

Az általános személyiségi jog tényleges kötődése a vagyoni viszonyokhoz egyszerre jelzi a korai személyiségi jogok *politikumát és korlátait is*. Éppen ezt követve láthatjuk meg a szélesebb összefüggést, hogy az általános személyiségi jogot a liberalizmus „társadalmi igazságtalanságai” elleni védekezés hozta felszínre. De azt is láthatjuk, hogy ez a védőfunkció korlátozott: az elméletben hangoztatott széles feladatkör ellenére a gyakorlatban a gazdasági személyiség egy-egy vonatkozására szorítkozik. [...]

[...] ezek a korai személyiségi jogok *a személyt mint tulajdonost védik*. Ez az, ami az Obligationenrecht általános személyiségi jogát a mai személyiségi jogoktól elválasztja. Az állami beavatkozás ugyanis szakított azzal a liberális koncepcióval, hogy a piac önszabályozására lehet hagyni a társadalmat. Ebben játszott szerepet a személyiségi jog is – anélkül azonban, hogy leszámolt volna azzal a szintén liberális koncepcióval, hogy az embert a tulajdona által nyújtott garanciára lehetne hagyni. A gazdasági személyiség védelme csakis a tulajdonosi pozíciók egyenlőtlenségét korrigálta – mondhatnánk úgy is, hogy *az önvédelem feltételeinek romlását hozta helyre*. [...]

A 19. század végén kiépülő védelem *nevesített jogai*, a névhez és a képmáshoz való jog esetében is elég világos az *anyagi viszonyokhoz*, pontosabban az ezek *változásához* való kötöttség. A névjog elismerése a kereskedelmi név védelmét, illetve ennek általánosítását jelenti, amelyben nemcsak a nem anyagi gazdasági pozíció jellemző a korra, hanem mint egyéb „szociális” hatás, a házasságon kívüli gyermekek jogállásának rendezésével összefüggő érdekharc befolyása is. A képmás- és névvédelem iránti igény tömegesen lép fel Amerikában, a név, illetve a képmás reklám céljára való engedély nélküli felhasználása miatt. Az államonként változó védelem, sőt az ilyen jogok elismerésének hirtelen változásai egy államon belül is, ugyanazzal az alapvető kérdéssel függnek össze, amelyet az előzőekben az általános személyiségi jog vonatkozásában mutattunk be: a képmáshoz való jog védelme ugyanis a „kereskedelmi felhasználástól”, illetve attól függött, hogy megengedhetőnek tartották-e a verseny (és eszközei, itt a reklám) szabadságába való beavatkozást. Az új jogok elméleti magyarázata is kezdetben tulajdonjogi analógiára épült, amit viszont az tett lehetővé, hogy ezek a – Cohn akkoriban híres tanulmányának címét idézve – „neue Rechtsgüter”, a képmás és hangfelvétel esetén valóban a személytől elválva, „dolgokként” jelennek meg. [...]

Természetesen volt a személyiségi jogoknak olyan része, amelyet a liberalizmus elleni védekezés, majd a liberalizmus felszámolása közvetlenül nem érint. Ha most eltekintünk attól, hogy e jogok is szolgálhatnak a gazdasági személyiség védelmére, a becsületsértés ősi injúriáját találjuk itt. A képmáshoz és névhez való jog megsértése is felfogható becsületsértésnek (mint ahogy Svájcban a generálklauzula ellenére máig is ezen a címen oldja meg a bíróság a képmás védelmét). Igaz, hogy az új technikai eszközök lényegesen megnövelték a sérelem veszélyét éppen a korábban kevésbé fenyegetett képmással való rendelkezés és a névhasználat kontrollja vonatkozásában. Ez a veszélyeztetés azonban – ellentétben az ún. gazdasági személyiséget fenyegető veszélyekkel és az azokat kivédő növekvő állami beavatkozással – kívül marad a politikán. Ez a jellemvonás fogja egységbe ezeket a jogokat, tehát a jóhírnévhez, a becsülethez, a képmáshoz és a névhez való jogot, amelyeket ma már *klasszikus személyiségi jogoknak nevezünk*. Egyenlőségük alapja politikai *semlegességük*. [...]

A semlegesség az oka annak is, hogy *minden* polgári jog védi a klasszikus személyiségi jogokat, azaz elfogadja polgári jogi jellegüket. E jogok ugyanis, ha nem is illenek bele, de beleilleszthetők, és nem zavarják még a leghagyományosabb polgári jogi ítélkezés funkcióit sem. [...]

Ezzel szemben az *általános személyiségi jog lényege szerint politikus*. Svájcban, kialakulása idején kifejezetten antiliberális tendenciák hordozója volt; a vele elérhető „beavatkozás” a piac teljes terjedelmét átfogta, így a munkaerőpiacot is. [...]

A semleges klasszikus jogok és a politikus generálklauzula szembeállítását a személyiségi jogvédelem formatív korszakának jellemzője. [...]

A személyiségi jogi ítélkezés (és a polgári jog) politizálódásával a 20. században a „semleges” és „politikus” jogok megkülönböztetése egyre viszonylagosabbá válik. Politikai funkciót bármely elég szélesen értelmezhető jog hordozhat. Így pl. az USA-ban az eredetileg képmás- és jó hírnév védelemre használt *privacy*,

a magánszféra háborítatlanságához való jog, az idők folyamán az „általános személyiségi jog” megfelelője lett. De még a becsülethez való jog is politizálódhat. [...]

A személyiségi jogok védelmében a második világháború után új szakasz kezdődik, amely lényeges pontjaiban a korábbi ellentéte. A jellemző vonás a személyiségi jogvédelem óriási kiterjedése. Ennek különböző aspektusai a személyiségi jogok általánosodása (az általános személyiségi jog, vagy legalább a magánszféra sérthetlenségének generálklauzulája ott is, ahol addig csak egyes személyiségi jogokat ismertek el), politizálódása, a vagyoni összefüggés lényegtelené válása stb. [...]

Ami – legalábbis a felszínen – egyértelműnek látszik: a személyiségi jogok politizálódása és általánosodása. A politizálódás két formában jelentkezik. Egyrészt úgy, hogy a személyiségi jog az egyes hagyományos szabadságjogok kiterjesztő gyakorlatában, illetve az állam és az egyén szférájának elhatárolásában elvi magyarázatként kap szerepet (ez pl. az USA-bírók gyakorlatát jellemzi). Másrészt úgy, hogy a korábbi személyiségi jogok alapértéke, a becsülethez és méltósághoz való jog (beleértve a legtágabb, „szociális” értelmezést, az emberhez méltó élethez való jogot) most mint az emberi méltóság érinthetlensége, vagy pozitív fogalmazásban, mint a személyiség szabad kibontakozásához való jog, az alkotmányos alapjogok közé emelkedik. [...]

Lényeges különbség van a politizálódás két iránya között. Az első az állammal szemben, az *államtól védi a személyiséget*, itt tehát a *hagyományos garanciák továbbfejlesztéséről* van szó. [...]

A politizálódás másik útja teljesen új út: még külsőleg sem kötődik a liberális struktúrához. Itt tehát nincs szó az alkotmányos és a magánjogi személyiségvédelem relatív szétválásáról, sem az állam ellen irányuló egyes szabadságokról. Ellenkezőleg, az alkotmányos alapjogok és a polgári jogi személyiségvédelem relatív összeolvadásáról van szó, arról, hogyan hatják át az alkotmányos jogok a polgári jogot, hogyan érvényesülnek nemcsak az állampolgároknak az állammal szembeni, hanem egymás közötti kapcsolatában is.⁴² Ez a fejlődés értelemszerűen főleg az általános személyiségi jogot érinti, de érvényesül egyes jogok vonatkozásában is, mint pl. a vélemény- és szólásszabadság stb. [...]

II. Fejezet

Van-e története a személyiségi jogoknak?

[...] Lehet-e a történeti vizsgálódás vezérfonala a „személyiségi jog”, amely a 18. században inkább jogfilozófiai kategória, az utóbbi száz évben viszont (a kontinensen, és elsősorban a svájci és német jogban) polgári jogi jogintézmény, amellyel párhuzamosan és egyre inkább összeolvadva alkotmányjogi személyiségvédelemről is beszélhetünk? [...]

A személyiségi jogok magának a polgári jogoknak is előkérdéseit vetik fel, az ember és az állam, az „ember” és „polgár”, az autonómia és a társadalom viszonyát. (Az irodalomban ez a kérdés rendszerint fordítva jelenik meg: ti., hogy a személyiségi jogok a polgári jogba tartozhatnak-e?) [...]

A személyiségi jogok története két területen ígér elméleti tanulságokat: a 18. századi német természetjogban, illetve a 17–18. századbeli angol társadalomfilozófiában és jogi következményeiben. Mindkettő más-más típusú fejlődésre példa. A német a keskenyebb és jogiasabb, sőt magánjogias út, amely kifejezetten a személyiségi jogok történetét követi; az angol és az abból kiágazó amerikai (valamint a francia) fejlődés ezzel szemben eleve szélesebb filozófiai indíttatású, inkább közjogi természetű, és bár a személyiségi jogok intézményével való kapcsolata közvetett, annak alapkérdéseit közvetlenebbül engedi magyarázni, mint a német. [...]

A német természetjogi elmélet és kodifikációk „az emberrel veleszületett” jogait, amelyek az egyént status naturalisában illetik meg, visszavezették a korai angol polgári társadalomfilozófiára. Ezek a zárt rendszerek, mint pl. Hobbesé, magyarázzák meg, hogy lehet értelme a természeti állapotban, tehát az államon és társadalmon kívül létező „jogoknak” (ti. az állam hatáskörén kívül eső autonóm szférát jelölik így); és itt derült fény arra is, hogy e jogok „testisége” (amely túlzó részletezésben komikum forrása) nem véletlen,

hanem éppen az emberkép radikális megváltozásának következménye, amely által a társadalomfilozófiában új korszak kezdődött.

Ehhez képest tehát a 18. századi német természetjog személyi jogának másodlagossága nyilvánvaló, és ez igazolja áttekintésünk vázlatosságát. [...] A kodifikációk története azt mutatta meg, hogy a veleszületett személyi jogok a kialakuló (a közjogtól különváló) kapitalista magánjog számára, így közvetlenül, használhatatlanok voltak.

Hogy e jogok sokasága helyébe a polgári jogban az általános jogképeség lép, már a 19. századi német jogtudományban elfogadott vélemény volt. Nem figyelt fel azonban senki a tulajdon hasonló szerepére. A kapitalizmus kibontakozásával párhuzamosan a tulajdonjog egyre határozottabban az autonóm cselekvés garanciájaként funkcionál, mind az állammal, mind más individuumokkal szemben. A tulajdon szabadságát ekkor elsősorban az állami beleszólás elleni biztosítékként hangsúlyozzák. Hogy miért és hogyan szívhatta magába a tulajdon a személyiségvédelmi funkciókat, csak akkor érthető, ha a tulajdon- és személykoncepciót is történetiségében nézzük.

A „saját személyünkön való tulajdon” egyet jelentett az önrendelkezéssel, az eredeti szabadsággal, magában foglalta az élethez és fenntartásához való jogot, ennek eszközét, a munkát, és ezen keresztül a jogcímet minden egyéb tulajdon megszerzésére. Tulajdon, szabadság, munka, a természet legyőzése olyannyira egyet jelentett, hogy a „tulajdonos” és „személy” azonosítása ebben az ideológiában még sokkal inkább egy materialisztikusan felfogott teljes emberhez áll közel, mint a későbbi absztrakt individuumhoz. (Ez az azonosítás a közfelfogásban és politikában – ld. cenzus – messze túlélte a formális egyenlőség bevezetését.) A tulajdon és a személy elvonttá válása a kapitalista tulajdonnak a társadalom fölé kerekedését kísérte. Ekkor az absztrakció viszont azért is szükségszerű volt, hogy a kapitalista viszonyok az egész társadalmat átjárhassák, így mindenkiből potenciális tulajdonost kellett csinálni.

Paradox módon még ez az elvonatkoztatás is sokáig nem tagadása, hanem megerősítése volt az eredeti, tényleges tulajdonos-személy azonosításnak: amíg a self made man reális lehetőség, a nem tulajdonos alacsonyabbrendűsége általános társadalmi nézet marad. Másfelől már Hegel figyelmeztet az absztrakt tulajdonosság dialektikájára: az absztrakt (áru)tulajdonjog a tulajdonból kizár minden speciálisan emberit, ugyanakkor azonban annak feltétele marad. Ilyen körülmények között témánkra korlátozva azt mondhatjuk, hogy elég, de szükséges is volt a tulajdonos-személyt jogilag védeni. [...]

Az autonómia határaival (és így természetével) kapcsolatban két tényezőt emelünk ki. Az egyik az előre feltételezett emberkép szükségessége és meghatározó szerepe, a másik az autonómia „társadalmi” volta, azaz ellentétessége az izolációval.

A természetjog és a rokon társadalomelméletek mind a társadalmon belüli kapcsolatokra nézve, mind pedig az egyes egyénre vonatkozóan tele vannak abszolútumokkal. (Például az eredeti egyenlőség, vagy a természetes szabadság; másrészt a társadalmon kívüli – pontosabban előtti – ember önmagában vett abszolút értéke, és tökéletes, „már megvalósult” emberként való, tehát szintén történetietlen felfogása.) Ugyanakkor ezek a konstans elemek egyáltalán nem határozzák meg, hogy az egyes társadalommodellekben mekkora az egyéni szabadság és autonómia konkrét tere, hogy mi az az „átruházhatatlan”, „természetes” minimum, amelyre az emberi lényeg redukálható. [...]

A természetjogászok nem a már kész polgári követelményeket ideologizálták meg, hanem készítésükben vettek részt. A szabadság-egyenlőség kapitalista felfogásának kialakulása maga is hosszú történeti folyamat, ezek az alapvető polgári értékek éppen úgy egységesednek és formalizálódnak, mint a tulajdon. Ez az egyik oka annak a ma már csakis technikai szükségszerűségként kezelt ténynek, hogy a klasszikus alapértékek önmagukban nem adnak tartalmi eligazítást az autonómia terjedelméről. A másik, mára is érvényes tanulság az, hogy a személyiségi jogok filozófiai megalapozása nem érheti be alapértékek deklarálásával – mint amilyen például napjainkban a személyiség szabad kibontakozása vagy a magánélet sérthetlensége. Ez ugyanis a gyakorlatilag döntő technikai konkretizálást a pillanatnyi politikai és gazdasági érdekek széttördelő hatásának engedi át. Jellemző tünet, ha az egyes jogrendszerek alapjául szolgáló ideológiák csupán teljesen elvont értékek deklarálására képesek. Bár minden állam azt állítja, hogy teljes társadalomelméletre épül, ezek az elméletek csak akkor lehetnek a személyiségi jogok tényleges alapjai, ha van konkrét és kidolgozott emberkonceptiójuk (amely igazság szerint az egész rendszer meghatározója kell, hogy legyen).

Az emberkép történeti adekvátsága, másrészt meghatározottsága két különböző kérdés. Hobbes és Rousseau, illetve Locke példája nemcsak az emberről alkotott elképzelés döntő szerepét bizonyítja, hanem az utóbbi milyenségének fontosságát is. Láttuk, hogy a szélsőséges koncepciókat a gyakorlatba sem lehetett átültetni, és nem adtak valódi szabadságot sem.

Hobbes végletes autonómiája az egyént elvileg minden erkölcsi és politikai minőségétől, tehát társadalmiságától fosztotta meg. Nála az állam csak külsődlegesen társadalmisított, az egyén atomizált lényegét érintetlenül hagyta.

Rousseau-nál a totális benső társadalmisítással elérendő teljes politizálás viszont felemésztette az egyént. Locke reális emberképe ezekkel szemben eleve a társadalmiság és autonómia egyensúlyára épült, és zseniálisan azokhoz az instrumentumokhoz kapcsolódott, amelyek a polgári kibontakozás alapjai lettek: a tulajdonhoz és a nyilvánossághoz.

A szélsőséges és a szerencsésen középutas koncepcióknak ebből a szembeállításából folyó tanulsággal zárjuk a fejezetet. A természetjogi személyiségi jogok történetiségét számunkra tehát egyrészt az egyéni autonómia „társadalmisága”, másrészt a megvalósítás eszközeinek korhoz kötöttsége jelenti.

Az autonómia társadalmiságán azt értjük, hogy a személyiségi jogok lényege nem az államon és társadalmon kívüli, azok befolyásától szabad szféra. (A „right to be let alone” ilyen értelmezése a szabadság legnagyobb összehangolódását jelentené a Locke-féle „tenni, ami tetszik”-kel szemben. De a főkérdés nem is az igénytelenség, hanem, mint Hobbesnál láthattuk, az, hogy az atomizált, passzív autonómia a társadalmon kívülrekedve a zsarnokságba is integrálható.) Tehát épp ellenkezőleg: a személyiségi jog a társadalmon belüli önmeghatározás biztosításának jogi eszköze. Ne feledjük azonban: az önmeghatározás és önmegvalósítás is történeti kategóriák.

A személyiségi jogok történetisége másrészt az instrumentalizálás változásaiban szemlélhető. A szabadság, illetőleg autonómia tartalma is, jogi megvalósítása is állandóan változik. A „személyiség védelme” hol közvetlenül ezzel a tartalommal lép előtérbe, hol más intézményekbe olvad. Ha a társadalmi viszonyokat főleg a tulajdon közvetíti, az eldologiasodást a személyiség védelme is követi. A tulajdon ilyen szerepe a 19. században, majd ma a felvirágzó direkt személyiségi jogok alapvető példái ennek. Szeretnénk azonban, ha egyben intő példaként szolgálnának arra is, hogy a „személyiség” jogi védelmét ne értékeljük túl, és ne tekintsük az egyéni kibontakozás fő garanciájának. Az egyéb biztosítékok közül az előbb csak a nyilvánosságot érinthettük. Még egyszer hangsúlyozzuk azonban, hogy a jogi és az egyéb társadalmi feltételek aránya és szerepe történelmileg igen változó, és csupán egy tényezőből az egész rendszer nem ítéhető meg.

V. Fejezet

A személyiségi jogok – újból szemügyre véve. Ellentmondások

.....
Fürkészni az anyaméhben, a sírban, az álmokban:

mindez a szokásos

Szórakozás meg narkotikum s a sajtó csemegéje,

És mindig is az lesz, némelyik éppen olyankor,

Ha bajban a nemzetek és nagy a szorongás

.....
..... De megragadni

Az időnek meg az időtelennek

Metszőpontját: szentek foglalkozása -

.....
(T. S. ELIOT: THE DRY SALVAGES.

VAS ISTVÁN FORDÍTÁSA)

.....
Jogot tehát az árnyalatnak,

melyben a holnap rajza áll

s a kivételnek

mely holnapra talán szabály;

.....
(ILLYÉS GYULA: ÓDA A TÖRVÉNYHOZÓHOZ)

[...] Ez a fejezet tehát a személyiségi jog jelenkori elvi problémáit tekinti át – immár a történeti távlatokon iskolázott szemmel.

a) A személyiségi jogok lényegét a bennük rejlő ellentmondások feltárásával ragadhatjuk meg a legjobban. Az alábbi ellentétpárok átjárják és ismétlik egymást, és kérdésként is felfoghatók: mire valók, és egyáltalán lehetségesek-e a személyiségi jogok.

aa) *Tömegigény, átlagos védelem – egyéni, kivételes teljesítmény*

Ez a jogintézmény az „autonómiát” írja zászlajára és céljának bármely megfogalmazása – a személyiség szabad kibontakozása (pl. a Ptk. új szakaszainak indokolásában), vagy az önérvényesítés, avagy az individuum érinthetlensége stb. – ugyanezt jelenti. Az autonóm emberi személyiség megvalósítása azonban kivételes teljesítmény és ugyanakkor a legszemélyesebb is: „kívülről” – hát még jogilag! – nem biztosítható, de meg sem határozható; a körülményektől viszonylag független, mert mértéke maga az egyén. A jog itt olyasmit ígér, amit nem adhat, és maga a személyiségi jog természetesen nem is úgy funkcionál, mintha ezt akarná nyújtani. Csupán a személyiségi jogok ideológiája profitál abból, hogy az ilyen általános fogalmakban összerosódnak a különböző szintek.

Noha az élő személyiségi jogvédelem legjobb formájában is csak arra szolgálhat, hogy egy közelebről meg nem határozott, de az „emberhez méltó lét” mindenkori közfelfogásához igazodó, tehát leszállított igényű és átlagosított tömegkövetelésnek megfelelően, annak külső előfeltételeit garantálja, és ily módon védelmet nyújtson, úgy lép fel, mintha az egyéni, legszemélyesebb és egyben valóban kivételes autonómiát valósítaná meg.

Ez az ellentét valójában nem is a jog lehetőségeinek és egy ideális célkitűzésnek az ellentéte, hanem annak az ellentmondásnak egy oldala, amely az *egyén helyzetét* az egyre szervezettebb, *integráltabb társadalomban* jellemzi. E problémának itt csak egyik jogi megjelenésével foglalkozhatunk, anélkül azonban, hogy a részletesebb tárgyalásnál nélkülözhetetlen és lényeges politikai kérdéseket figyelembe vehetnénk. Így csupán azt emeljük ki, hogy a személyiségi jogvédelmet is ennek a fejlődésnek objektíve autonómiaellenes iránya hozta felszínre, illetve alakította át. A „társadalom önvédelme” a liberalizmusban a piac uralma ellen szükségképpen gazdasági jellegű volt, a személyiség gazdasági garanciáit akarta megteremteni. A gazdaság állami szabályozásával és az állam szociális funkcióinak kiépülésével a hangsúly eltolódik, éppen a *szabályozás* túlzott kiterjedése ellen. Ebből adódik a személyiségvédelem mai közvetlen politizálódása is.

ab) *A jogi szabályozottság kiterjedése – jogmentes magánszféra*

A „szabályozottság”-komplexumból a személyiségi jogok számára további kérdések adódnak. Az, hogy a privát szféra vált a személyiségvédelem központi kategóriájává, jellemző tünet: a veszély irányát is jelzi. A magánszféra különböző felfogásainak közös vonása, hogy azt a (fizikai és lelki) területet értik alatta, amelyet az egyén kontrollál, amely tehát mentes a külső beavatkozástól. Világos, hogy az állam és egyén viszonyában itt az állami beavatkozás elleni védekezésről van szó, hatáskörök elhatárolásáról, a beavatkozás és a szabályozás indokoltsága alapján. A paradoxon az, hogy a *szabályozás szükségessége* és az ellene való *védekezés egybefolyik*, a szabályozás úgy nyel el mindent, hogy sokszor maga is, és önmaga ellen is véd. A „szabályozás” nem oka, csak velejárója (rendezője, legitimálója stb.) az integrációs folyamattal járó „beavatkozásoknak”, a sokféle függőségnek – amelyeknek ma már csak egy része ered az államtól.

Másrészt szaporodnak a személyt legközvetlenebbül érintő új tényállások – amelyeket, amint technikailag lehetővé válnak, rögtön alkalmaznak is (szervátültetés, a születésszabályozás új módjai, számítógépes nyilvántartások). Ezeket be kell építeni a társadalom rendjébe, szabályozni kell.

A személyiségi jogok védelme tehát ma ugyan a szabályozástól való mentesség jelszavával lép fel, ugyanakkor a valósággal szembesítve ez a követelés elavult. A személyiségi jogok védelme ténylegesen a *szabályozás garanciális oldalára helyezi a hangsúlyt*. Új tényállásoknál (pl. szervátültetések, gyógyszerkísérletek) és általában is a nem állami beavatkozásoknál (pl. számítógépes nyilvántartások, tesztek alkalmazása munkahelyen) többek között a személyiségi jogok védelme teremti meg a szabályozást. Ahol pedig már van szabályozás, ott a személyiségi jogok védelme címén annak indokoltságát ellenőrzi: így kerül más fórum, a bíróság elé, és ezzel új, nyilvános eljárásra.

Ne feledjük: a jog „kizárására”, az *autonómiára törő védelem maga viszi be a jogot az intim szférába*, egészen a szabályozhatóság határesetéig, az élet-halál kérdéséig. Már az egyszeri bírói védelemmel is ez valósul meg.

ac) *Öngarancia – szervezeti, szabályozási garancia*

Más lehetőség ugyanis a védelemre nincs. Az önvédelem esélyei összezsugorodtak, az ember egyre inkább személyiségi jogai külső biztosítására szorult – ezért is válik jogivá ez a terület.

A klasszikus személyiségi jogok eredetileg olyan viszonyokat tételeznek föl, amelyekben a felek szemtől szemben állnak; a még személyes világ idilljének fonákja ez: pletykák, sértegetések, bosszúállások, megesett lányok, elhagyott menyasszonyok. A jognál fontosabbak itt a jogon kívül szabályozók, az erkölcsök, a szokások, egy-egy közösség, család, falu, kisváros belső rendje és szankciói. A sértő és a sértett igen gyakran ugyanabból a környezetből származik, erőkülönbségük nem aránytalan, lehetőség van a jogon kívüli elégtételre. A századelőig a nyilvánosság szerkezete is más volt (még magyar kisvárosokban is több helyi újság jelent meg). A liberális eszményhez egyébként is az önvédelem illett, „hiszen a vagyon, vagy legalább a kiválóság, a tehetség garanciáját mindenki magában hordja” (és ezért a 19. században a párbajozó polgár sem volt egyértelműen neveltségese). A jog szerepe kiegészítő, a bosszút szocializálja, az elégtételnek különös nyomtatékot ad, esetleg a valóban egyenlőtlen felek között ezt a különbséget egyenlíti ki. (Magánvadás ügyeinkben, amelynek hatóköre ezt a világot őrzi, ma is így van.)

Végző soron ezt a modellt követték akkor is, amikor a személyiségi jogvédelem védőköre hirtelen kitágult. Mint már többször utaltunk rá, az általános személyiségi jogot kezdetben kifejezetten a tulajdon garanciájának helyreállítására, biztosítására, vagy annak pótlására használták. Ilyen körülmények között a személyiségi jogvédelem még nem került ellentétbe az „autonómia” ideológiájával.

A személyiségi jogok új fellendülése idején, a második világháború után azonban az önvédelem két okból is megnehezül. Egyrészt lassan elfogy a nem jogi védelem közege, felbomlanak az olyan közösségek, amelyeket nem jogi rend tart össze, és meggyengülnek maguk a jogon kívüli normarendszerek is. Másrészt, és ez a súlyosabb ok: megváltoznak a személyiséget ért támadások. A személyes sértések helyét *személytelen*, technikai fenyegetettség foglalja el; amely már ezért is megbillenti az erőegyensúlyt, és még inkább azért, mert valóban az egyes emberhez képest *rendkívüli túlerő* kezéből indul ki, rendszerint szervezetéből – a veszély tehát ebben az értelemben is személytelen. (Hogy a már közhelyszámba menő példákat említsük: lehallgató és más megfigyelő eszközök, számítógépes nyilvántartások és a belőlük nyerhető személyiségkép, az említett kisvárosi újságokkal szemben a koncentrált sajtó és hírközlés – mindez az állam vagy nagy szervezetek kezében.) Továbbá, mint mondtuk, a személyiséget gyakran az önkényes szabályozás sérti. Mindezek ellen a régebbi öngaranciák irrelevánsak – ezek egy más rendszerben voltak csak érvényesek. Észre kell venni azt is, hogy a korábbi sérelmek sokkal egyértelműbben minősülhettek sérelemnek, mint a maiak, deliktumjellegük nyilvánvaló volt; most a sokszoros összefüggésben a „rossz” viszonylagossá válik, és a kérdés az lesz, hogy az egyéb érdekek nyomására a személy milyen határig köteles túrni ezt.

Amilyen a veszély, olyannak kell lennie a védekezésnek. Az a tény azonban, hogy az önvédelem helyébe a személyiség védelme szinte mint „állami szolgáltatás” lép, már csak az ideológiában egyeztethető össze az államtól való függetlenség, az „autonómia” programjával. Ez az aktuális, „szervezeti” védelem újabb kérdéseket vet föl (amelyek a jog hasonló, a gyengébbet védő szerepénél általában föllelhetők). Ilyen pl. a bírói út vagy az igazgatási szabályozás alternatívája, amely a tömeges és tipikus sérelmek esetén már a múltban is felmerült (ld. munkásbalesetek), ma pedig például az „adatvédelem” vagy a gyógyszerkísérletek terén különösen időszerű. A bíróság által nyújtható védelem feltételezi az egyéni perindítást – tehát ennyiben, és az ítélet egyedisége miatt is, mégiscsak visszakapcsol az önvédelemhez.

Az emberek érzékenységét felkelteni a személyiségsérelemre, és a fellépést szorgalmazni annyi, mint demokratizálni. A veszélynek megfelelően lehetne az érintett csoport megszervezésével is védelmet keresni. A bírósági eljárásnál maradván a populáris akció még a legszemélyesebb személyiségi jogok területén sem képtelenség (pl. ha normatív szabályozás kikényszerítéséről van szó vagy államigazgatási határozat megtámadásáról, pl. nyilvántartások hozzáférhetősége, helyesbítési joga). Végül: a szervezeti védelem kétségtelen elsőbbsége nem zárja ki feltétlenül az anyagi garanciák használhatóságát.

ad) „*Normatív ítélkezés*”, *általános magatartási szabályok – egyénre szabott méltányos védelem*

Az autonómia ideológiáját természetesen a személyiségi jogvédelem számos sajátossága alátámasztja. Kézenfekvő pl. az a jellemzés, hogy a személyiségi jogvédelem az ember polgári jogi védelmét az „absztrakt személyről” a konkrét személyre viszi át. Összefügg ezzel az a már említett folyamat, hogy a tulajdonosvédelem helyébe (vagy mellé) a tulajdonosi minőségtől független ember védelme lép. Ennek a folyamatnak a másik oldala, hogy az általános személyiségi jog szubjektív jog volta, sőt ennek lehetősége is vitás. A szubjektív jog a maga egyértelműségével és ezért racionalitásával a klasszikus polgári jog

önszabályozó ideálját valósítja meg – ez az ami a bírói mérlegelést is elvileg feleslegessé teszi; ezért uralkodik a 19. században az anyagi jog. Mindez azonban a liberalizmus elmúltával ellenkezőjére fordul. Az alanyi jogok rendszere fellazul, kiterjed a bírói diszkréció. Az alaki jog is újra fontos lesz: a szubjektív jogtól független „perelhetés” elsősorban a polgári jog (a polgári bíróság) „védelmi” tevékenységében kerül előtérbe. Az egyediesítést, amely a méltányossággal együtt jár, a személyiségi jogok területén interferenciaként felerősítette az elbírálandó viszonyok személyes természete. Itt az egyediség és a konkretizálás vég nélkül folytatható: hiszen az is teljesen szubjektív, hogy egyáltalán sérelem érte-e valaki személyiségét. Technikailag is szükségesnek látszik a teljesen egyedi érdekmérlegelés. A becsület, jó hírnév stb., és különösen maga az általános személyiségi jog nem ad a mérlegelésnek mértéket, a bíró csakis a konkrét ügy körülményei alapján dönthet. Eszerint a személyiségi jogok mértéke maga a konkrét személy.

A látszat azonban csal. Ahogy a személyiségi jogvédelem az antiindividualizmus terméke, ahogy ezt az önrendelkezést és államtól való függetlenséget hangoztató intézményt az állami beavatkozás hozta létre, úgy a privát szféra a legkevésbé sem privát ügy. Ez a személyiségi jogok társadalmi funkcióját tekintve éppúgy lehetetlen lenne, mint technikailag. A beavatkozás, a szabályozottság, irányítottság, a másik oldalról nézve tehát az önkontroll, a magánszféra *jogi határait csak általánosan* lehet és kell meghúzni: a határokat csak így lehet garantálni. Itt is a polgár jogállásának meghatározásáról van szó (éppen úgy, mint régebben az absztrakt tulajdonosság, azaz ennek lehetősége, a jogképesség segítségével). Csakhogy a polgári jog változásainak megfelelően egy olyan autonóm-struktúrában, amely messze túlnyúlik már a vagyoni viszonyokon.

Az általánosság és a standardizálás technikailag is szükségszerű; a bíróság ugyanis az általános személyiségi jog keretén belül *jogot alkot*. Ugyanezt más oldalról kifejezve, az általános személyiségi jog (vagy privacy) generálklauzulájának sajátos természete szól az egyediesítés ellen. Ez a generálklauzula felhatalmazza a bírót a különös személyiségi jogok alkotására, és ehhez a személyiség kibontakozásához, autonómiájához fűződő érdekeket legalábbis egyenjogúsítja minden más szóba jövő ellenérdekkel – ezen túl azonban a mérlegeléshez konkrét támpontot nem ad. Itt tehát még annyi fogódzó sincs, mint pl. a deliktuális felelősség generálklauzulája esetében a „kár”, amely általában megalapozhatja a jogellenességet. A személyiségi jogok esetében gyakran előfordulhat, hogy a bíró egyszerre deklarálja egy szubjektív jog fennállását – és állapítja meg annak megsértését – egyszerűen azért, hogy egy magatartást személyiségi jogot sértőnek nyilvánít. A személyiségi jog generálklauzulájában a vétkesség sem nyújt technikai segítséget. Ez ugyanis történeti okokból nem minden jogban feltétele a személyiségi jog megsértéséért való felelősségnek. De ha igen, akkor is nehézséget okoz, hogy a vétkesség a jogellenességtől itt különösen nem választható el; hogy tekintettel a sérelem tipikusan nem vagyoni voltára, a vagyoni kockázat elosztására kidolgozott átlagosított gondossági mérce egyáltalán alkalmazható-e. Kikerülhetetlen a kérdés, hogy megalapozott-e a sérelmet okozó magatartások ilyen szubjektív alapon való minősítése, vagy pedig célszerűbb a védelmet objektív érdekmérlegelésre alapozni (mint pl. a fair comment esetében láthattuk).

Ilyen körülmények között szükségszerű, hogy a személyiségi jogvédelemben az általánosítás ősi technikája uralkodik: konkrét tényállások megmerevítése, személytelenítése, azaz új és új különös személyiségi jogok elismerése.

A tényállás meghatározása helyettesíti a jogellenesség, a jogellenesség alól mentesítő okok, sőt még a vétkesség általános szabályainak alkalmazását is; az eredmény eleve az új jog határainak megvonásaként jelentkezik. Közismert példa bizonyítja ezt: a képmáshoz való jogot, ha tömegkommunikációs eszköz használta fel a képmást, a tájékoztatás szabadságával szemben kell mérlegelni. Arra az esetre, ha ez utóbbi érdek az erősebb, nem az illető személyiségi jog abszolút védelmét, és a jogellenességet kizáró ok kivételének konstrukcióját alkalmazzák, hanem a jogot építik ki úgy, hogy a „közszerelés” eleve nem tartozik bele. Még az is a jog kialakításához – tehát az általánosság szférájába – tartozik, hogy a bíróság általában, még mindig objektív érdekmérlegelés és nem az érintett személy érzékenysége alapján, rögzíti a közszerelés szempontjait. Pl. hogy a közszerelés után még milyen hosszú ideig nem védi a képmáshoz való jog az illetőt; és mindenekelőtt ilyen általános mérlegelés tárgya maga a közszerelés határa.

Ehhez a módszerhez az a megjegyzés kívánkozik, hogy ha valaki az átlagostól eltér, mondhatnánk, autonóm módon viselkedik, máris elvesztette az „autonómiához” való jogát. A technikai megoldások is a személyiségi jogvédelem átlagosító jellegét mutatják tehát.

Az objektív tényállás-technika a generálklauzula konkretizálásában és az egyes különös személyiségi jogokban is szerepet játszhat. (Például az USA-ban az egyik alapvető privacy-tényállás a személyes adat

nyilvánosságra hozatala. A hangsúly mindig a nyilvánosságra hozáson van, és az ezt megengedő különböző privilégiumok adják a védelem határait, nem pedig a publikált adat bizalmas vagy személyes volta.)

A védelem első lépése, a különös személyiségi jogok „nagyolása” játszódik le ezen a módon; az így adódó objektív határok is elég tágak ahhoz, hogy ezeken belül további mérlegelésre kerüljön sor. A bíróságok azonban így sem érnek el a valóban egyedi védelemhez, hanem átlagos és általános standardok kimunkálásán fáradoznak. A személyiségi jogokban mint felelősségi intézményben szembetűnő, hogy nemcsak a jogellenesség és a vétkesség, hanem mindkettővel a kár is teljesen összerosódik és kölcsönösen határozza meg egymást. (A sértett érzékenységének is „normálisnak” kell lennie ahhoz, hogy védjék.) Így lesz az ésszerűség általában a személyiségi jogvédelem határa, így standardizálódik az egyedi mérlegelés. Az a benyomásunk, hogy a személyiségi jogvédelem intézménye, ahogy a korábban önvédelmen alapuló területekre beviszi a jogi védelmet, egyben „törvényt is akar adni” ezeknek az életviszonyoknak, a megszűnt társadalmi normák helyett, vagy a meglevők ellenére. Itt csak jelezhetjük, hogy technikailag mindez még nagyon ellentmondásos és megoldatlan.

b) Hasonló ellentétpárok felírását szinte vég nélkül folytathatnánk. Ezzel egyrészt rendkívül megnövelnénk az átfedéseket, másrészt viszont mégiscsak mindig új és új szemszögből, és mindig egy kicsit másképpen láthatnánk ugyanazokat a problémákat. Felmerül tehát a kérdés, hogy vajon nem ugyanazt az ellentétpárost „forgatjuk-e el” egy kicsivel; az ellentmondások szaporítása helyett nem redukálhatnánk-e a személyiségi jog jellemzését egyetlen, lényegi ellentmondásra? Úgy gondoljuk, hogy nem érné meg.

A személyiségi jog alapproblémája ugyanis maga is rendkívül általános.

Az individuum és társadalom, társadalom és állam, illetve állam és egyén viszonyának alapvető megoldásairól van szó – s a személyiségi jogokra jellemző specifikum csupán az, hogy ezeket a viszonyokat a személyiségi jog rendkívül közvetlenül fejezi ki. [...] A személyiségi jogok tehát mindig elemezhetők az individuális szabadság, autonómia és a hatalom adott viszonyának kifejezőjeként. [...] Bemutatott példáinkkal tehát a személyiségi jogok mai *működési módját* szeretnénk *általában* megragadni. A különböző megközelítéseket egységbe foglalhatjuk, ha az ellentmondásokat úgy írjuk fel, hogy egyes oldalai a személyiségi jogok mai alapvető két típusára legyenek jellemzőek: a „politikus” és a „semleges” személyiségi jogokra.

Az egyes személyiségi jogok természetesen nem tartoznak kizárólag az egyik vagy másik oldalra, hiszen az ellentmondás mindkét oldala bennük van, ha az egyik túlsúlyba is kerül. Pontosabban tehát bármely személyiségi jognak kétféle használatáról, lehetséges funkciójáról van szó. A táblázat olvasásakor azonban nyugodtan támaszkodhatunk az ellentmondás egy-egy oldalát reprezentáló jogokra.

Példák: Általános személyiségi jog és az abból elkülönülő új jogok	„klasszikus”, ill. általánosan elfogadott egyes különös személyiségi jogok
„politikus”	„semleges”
a társadalmi cselekvés alapjául szolgál („jogállás”, „részvétel joga”)	a privát szféra elkülönítése és védelme
pozitív cselekvés	passzivitás, adott státusz fenntartása
„kibontakozás”	a külvilág kizárása
mindennapos aktivitás	kivételes támadás, veszélyeztetés
individuális, „autonómiára” törő	a kollektíván belüli helyzetet biztosító
szubjektív (öntörvényű)	objektív (társadalmi, ill. jogi normarend)
a fennállót alakítja, szétfeszíti	a fennállóba integrál, azt erősíti
kreatív, kritikus	az objektív rend nevében igazságot szolgáltató
bizonytalan védelem „új” szabályozási területek, határesetek	biztos védelem szokásos, közönséges tényállások
az egyéni konfliktus megoldása egyben általános hatásköröket rendez újra, „normát ad”	egyéni konfliktus megoldása kollektív, tartós keretben, amely ezáltal is erősödik
a döntésben alapvetők a konkrét tények és az adott jogpolitika	a döntésben sok a formális elem
szubjektív jog, átmenetek a szabadságjogok és a tiszta politikai kategóriák felé	szubjektív jog, átmenetek az egyéb alanyi jogokkal kitöltött puszta civiljogi szankcionálás felé („csak véd”)

A táblázat után rögtön megismételjük, hogy a személyiségi jogok lényegéhez tartozó, tehát minden egyes személyiségi jogra érvényes belső ellentmondásokat mutattunk be, és hogy az ellentétek nem merevek. Nemcsak arról van tehát szó, hogy adott esetben egy klasszikus személyiségi jog is működhet „politikus” módon és fordítva. Sokkal inkább arról, hogy az ellentétek igen könnyen átértelmezhetők egymásba, „magánszféra” és „társadalom”, „autonómia” és „integráció” valójában nem választható el egymástól. Ez természetes is, hiszen minden személyiségi jogot átjár az alapellentmondás, az egyén és társadalom dialektikája. Ugyanez érvényes bármely, a korábbiakban bővebben kifejtett jellemző ellentmondásra is, pl. egyéni önmegvalósítás – átlagos és tömeges védelem; szabályozatlanság – szabályozottság stb. Nyilvánvaló pl., hogy „az egyéni életstílus jogának” elismertetéséért fellépő ember saját külső és belső függetlenségét hangsúlyozza, a maga útját járja; ugyanakkor azonban már azzal, hogy jogvédelemért folyamodik, kifejezi integrációs készségét, s ő teszi meg az első lépést afelé, hogy a pillanatnyilag a többség számára deviánsnak minősülő magatartása „bevett” magatartás, az uralkodó normarend része legyen. Nem véletlenül szerepel tehát mindegyik oldalon a „szabályozás” is, és a „kívülhelyezkedés” is, vagy a „határeset” és „mindennapiság”. (Az utóbbira az lehet példa, hogy a fenti „deviancia” társadalmi szempontból határeset, az elismert személyiségi jogra azonban az illető mindennapi élete épül; vagy a becsületsértés mint a státusz megingása, az egyént határhelyzetbe hozza, az ilyen esetek azonban társadalmilag mindennaposak és a védekezés mechanizmusával együtt rutinszerűek.)

A relativitás azonban nem teszi értelmetlenné a személyiségi jogok kétféle működési módjának megkülönböztetését. Ellenkezőleg: éppen a megkülönböztetés viszonylagossága, illetve ami mögötte van, az „individuális” és „autonóm” szakadatlan *Aufhebungja* a társadalomban, fejezi ki legplasztikusabban a személyiségi jogok lényegét. A személyiségi jogok „politikus” használata az avantgarde, amely az önmegvalósítás, autonómia biztosítása felé tör – bár ezt soha el nem érheti, mert a jog erre alkalmatlan. Mégis felbecsülhetetlen annak a reális teljesítménynek a jelentősége, amelyre a személyiségi jogok képesek. Hogy mottóinkat hívjuk segítségül, az erkölcsi zsenialitás, a „szentek foglalkozása” és a teljesen a társadalomba, illetve államba integrált egyén végletei között a személyiségi jog közvetít, elviselhető mozgásteret ad: „jogot az árnyaltnak”, azaz a kísérletnek, az alternatívának, a „holnap törvényének”. Még a megszilárdult, „semleges” személyiségi jog is megőrzi eredeti individuális elvét: megóvhat a teljes beolvasztástól.

Amíg *elvontan* vizsgáljuk a személyiségi jog természetét és működését, a fenti közvetítő és mindig az átlag fölé emelő szerep hangsúlyozása és pozitív értékelése is önkényesnek tűnhet. Elvileg a másik, integrációs oldalt is kiemelhetnénk: a politikus személyiségi jog nem avantgarde, sőt arra szolgál, hogy a politikai vagy más avantgarde-ot csapdába ejtse és visszatartsa; nem autonómiát, hanem a külső és belső között kevesebb konfliktust ígér.

[...] A személyiségi jogok társadalmi háttere ma, világméretű elterjedésük idején rendkívül heterogén (különösen, ha azzal az egységes társadalomkoncepcióval, azaz emberképpel és értékrenddel hasonlítjuk össze, amely e jogokat századokon át kísérte). Legújabb történetükkel, felvirágzásuk okaival kétségkívül az áll összhangban, ha a személyiségi jogok „politikus” használatát támogatjuk, és a fent ehhez kapcsolt értékeket hangsúlyozzuk.

2. A személyiségi jogok elvi vizsgálatának ez az empirikus lezárása szükségszerű; sőt maga is elvi tanulság. Azokkal a következtetésekkel van egységben, amelyeket már történeti vizsgálatunkból is levontunk. A személyiségi jog nemcsak a konkrét történeti helyzettől nem vonatkoztatható el, hanem egy eleve feltett értékrendtől (ember- és társadalomképtől) sem. A személyiségi jogok mai bizonytalanságai és ellentmondásai ezeknek az alapoknak tisztázatlanságával függnek össze. E jogok vizsgálatát a mai konkrét jogrendszerekben és az uralkodó ideológiákkal kapcsolatban kell tehát tovább folytatni. [...] Befejezésül csupán – szerény, de sürgető célkitűzésként – egy alapvető szempontra hívnánk fel a figyelmet: a személyiségi jogok beillesztésére a polgári jog fejlődésének egészébe.

a) Láthattuk, hogy a személyiségi jogokat nem érdemes önmagukban, elszigetelten szemlélni. A személyiségi jogok és a polgári jog összefüggését nem célravezető rendszertani kérdésre korlátozni. Sokkal inkább az hoz eredményt, ha a személyiségi jogokat a polgári jog fejlődésének és változásainak egészébe illesztjük. A személyiségi jogok kiépülése, mai fontossága éppen e fejlődés egyik jellemzője, és viszont: a személyiségi jogok a maguk részéről megvilágítják és segítenek értelmezni a fejlődés egészét. Csak példaképp említjük a polgári jog egyre kifejezettebb védőfunkcióját, amely a személyiségi jogvédelem, a fogyasztóvédelem és a

környezetvédelem intézményeiben bontakozik ki. Mindegyiket jellemzi egy olyanfajta „általánosság”, hogy a konkrét ügy jelentősége az érintett feleken túlnőhet, hogy a védelem hatása másokra is kiterjedhet, az ilyen védelem igénybevétele ennek megfelelően leválhat a szubjektív jogsérelemtől. A bíró szerepe is más hangsúlyt kap mint a kétszemélyes jogviták rendezésénél. A bírói tevékenység szervező, általános szabályozó, szélső esetben jogalkotó oldala egyrészt azért kerül előtérbe, mert az ilyen ügyekben gyakran szükségszerű az államigazgatási határozatok felülvizsgálata, másrészt pedig mert a bírónak mindkét fél oldalán igen általános és alapvető érdekeket kell konkretizálnia és mérlegelnie. (Pl. „termelési érdek” a környezet tisztaságával vagy a fogyasztók pozíciójával szemben; a személyiségi jogok esetében mindkét oldalon alkotmányos jogok állhatnak.)

Az érdekmérlegelés gyakran közvetlenül is politikai természetű, közvetve mindig. Ebben a perspektívában az anyagi jog és a perjog fejlődését csakis együttesen vizsgálhatjuk.

[...] A fenti újdonságok legalább kezdeményeikben már megvannak a mi jogunkban is. Például az igazgatási határozatok még mindig nem elég tág bírói felülvizsgálatán túl az indirekt felülvizsgálat is létezik az ítélezésben; a Ptk. módosítása (igen visszafogott) kísérletet tett a fogyasztóvédelmi populáris akció bevezetésére. Azt, hogy a bíró új szerepe, és különösen a bíróság mint az igazgatás ellensúlya, ebben a fejlődésben meg nem kerülhető, bizonyítja az az újdonság is, amelyet a Ptk. novellája a személyiségi jogok területén hozott. A számítógéppel történő adatfeldolgozás nem sértheti a személyhez fűződő jogokat, jogosulatlanok az adathoz hozzá nem férhetnek; a nyilvántartott adatokról az érintettnek tájékoztatást kell adni, kivéve, ha ez „állami vagy közbiztonsági érdeket sértene”. Az érintett személy a valóságnak meg nem felelő adat helyesbítését követelheti. (83. §). Már nem egyértelmű, és visszalépésként is értelmezhető a Ptk. 3. §-ának rendelkezése, amely felhatalmazást ad arra, hogy a helyesbítésre irányuló bírósági eljárás elé államigazgatási eljárást iktassanak. És nyitva áll a védelem kulcskérdése is: vajon a bíróság felülvizsgálja-e, hogy a tájékoztatás valóban állami és közbiztonsági érdeket sért-e?

b) Ezek a változások igen érzékenyen érintik a polgári jogi viszonyok státuszát is a többi jogviszony között: az autonóm struktúra új értékének tudatosítását követelik. A klasszikus polgári jog valóban a polgárság joga volt, és központi helyzete rendjénvaló volt abban a társadalomban, amelyet a piac uralt. A polgári jog változása – sokszor magának a polgári jogi jellegnek feladásáig – közismert és általában elismert a gazdasági viszonyok vonatkozásában; ezek politizálódását mindenki tudomásul veszi.

Feltűnő azonban az egyenlőtlen fejlődés, ha azokat a viszonyokat nézzük, amelyek nem függenek össze a gazdasági fejlődés fő sodrával – ezek szinte megmaradtak 19. századi rezervátumnak. Ilyennek tekintették pl. a polgári jogi felelősség objektívizálása során azokat az eseteket, amelyek nem kapcsolódtak az üzemi vagy egyébként technikai károkozáshoz; ilyenek, mint láttuk, a személyiségi jogvédelem semleges esetei. [...] A különféle „védelmek” úgy közvetítenek a tisztán politikai és a már politizálódott gazdasági szféra, illetve az autonóm struktúra között, hogy közben az utóbbit is politizálják, és az eredeti vagyoni ügyletek világán túl is aktivizálják. Erre gyakran az ebbe a „hagyományos világba” tartozó intézmények más funkciókban való kibontakozása szolgálhat, mint pl. a szomszédjogoké a környezetvédelemben, vagy a becsület védelmének számos politikai szerepe.

Az autonóm struktúrát és különösen a polgári eljárást jellemző „egyenjogúság” most már nem mint vagyoni egyenjogúság, hanem mint a hatalmi egyenlőtlenség korrigálója hasznosítható. A polgári bíróság ilyen szerepét különösen megnöveli, hogy nincs igazgatási bírászkodásunk, és a megfordult védőfeladat is reá hárul. A személyiségi jogok fent bemutatott politizálódása, a tulajdonképpen csoportérdekeket szolgáló polgári perek, mint pl. a környezetvédelmi vagy fogyasztóvédelmi populáris akciók, mind az autonóm struktúra lehetőségeit mutatják a demokrácia fejlesztésében. Ezeknek a perspektíváknak határozottabb körvonalazása azonban feltételezné az idáig szintén csak általában jellemzett védőintézmények gyakorlati kibontakozását. [...]